

*А. В. Бесчастний,  
аспірант, Донецький державний університет управління*

## РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

*Визначено національні інтереси стратегії економічної безпеки. Систематизовано злочини у сфері економічної діяльності (проти порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності).*

*National interests of strategy of economic safety are certain. The crimes are systematized in the field of economic activity (against the order of realization of entrepreneurial and other economic activity).*

*Ключові слова: економічна безпека, криміналізація, ринкові перетворення, система, стратегія, сфера, тіньова економіка.*

### ВСТУП

Найважливішим завданням, спрямованим на практичне вирішення ключових проблем національної безпеки України, і умовою її внутрішнього розвитку є виконання положень законодавчих актів. Від вирішення цих проблем залежить сьогодення і майбутнє України, доля її народу.

Концепція національної безпеки України відзначає, що національні інтереси України — це сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства і держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній, екологічній та інших сферах. Вони мають довгостроковий характер і визначають основні цілі, стратегічні і поточні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави. Національні інтереси забезпечуються інститутами державної влади, що здійснюють свої функції, у тому числі і у взаємодії з діючими на основі Конституції України і законодавства України суспільними організаціями.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних учених, зокрема таких як З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтян, Б. Пасхавер,

Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних учених — А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьева, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших.

### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити національні інтереси стратегії економічної безпеки;  
— систематизувати злочини у сфері економічної діяльності (проти порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності).

### РЕЗУЛЬТАТИ

Інтереси особи полягають в реалізації конституційних прав і свобод, в забезпеченні особистої безпеки, в підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному й інтелектуальному розвитку людини і громадянина.

Інтереси суспільства полягають у спрощенні демократії, в створенні правової, соціальної держави, в досягненні і підтримці суспільної згоди, в духовному оновленні України.

Інтереси держави полягають в непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, в політичній, економічній і соціальній стабільності, в безумовному забезпеченні законності та підтримці правопорядку, в розвитку рівноправної і взаємовигідної міжнародної співпраці.

Реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки. Тому на-

ціональні інтереси України в цій сфері є ключовими. До інтересів в економічній сфері слід зарахувати: підтримку стабільного курсу національної валюти, захист від тероризму і кримінальної загрози, раціональне використання природних ресурсів, захист вітчизняного товаровиробника тощо [3, с. 19].

Національні економічні інтереси лягають в основу економічної політики, що провадиться державою, важливою складовою якої є забезпечення економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки — одна з найважливіших функцій держави. Це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства. Економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності особи, суспільства і держави, а отже, поняття національної безпеки буде неповним без всеохоплюючого оцінювання життєздатності економіки, її міцності, надійності з урахуванням наявності реальних і потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз [4, с. 36]. У зв'язку з цим забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів.

Економічна безпека входить до системи національної безпеки разом з такими ключовими її додатками, як забезпечення надійної обороноздатності країни, підтримка соціального миру в суспільстві, захист від екологічних катастроф. Це зумовлено тим, що безглуздо вести мову про забезпечення військової безпеки при слабкій економіці, так само як не може бути й ефективної економіки, а отже, і військової безпеки в суспільстві, що "роздирається" соціальними конфліктами.

Економічна безпека є найважливішою якісною характеристикою економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

В Україні рівень економічної безпеки можна визначити через стан економіки й інститутів, які забезпечують гарантований захист національних інтересів, соціальну спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Тобто реалізація державної політики у сфері економічної безпеки в Україні полягає не тільки в захищеності національних інтересів, а й у готовності та здатності інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримку соціально-політичної стабільності суспільства.

В Україні з погляду внутрішніх загроз наближення до граничнодопустимих рівнів безробіття, розриву в доходах між найбільш і найменш забезпеченими групами населення свідчить про наростання загрози соціально-економічній стабільності суспільства. З погляду зовнішніх загроз перетинання межі допустимого рівня державного боргу, нестійкі позиції на світовому ринку, залежність національної

економіки та її найважливіших секторів від імпорту зарубіжної техніки, комплектуючих виробів призводять українське суспільство до нестабільності і соціальних конфліктів, тобто до реального підриву економічної безпеки [6, с. 80].

Адже відомо, що за межами значень порогових показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, стає об'єктом експансії національних і транснаціональних монополій, роз'їдається "язвами" корупції, криміналу, страждає від внутрішнього і зовнішнього грабежу національного багатства.

Основні національні інтереси реалізуються в Державній стратегії економічної безпеки [2, с. 142]. До них належать:

— здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення без критичної залежності від імпорту;

— прийнятний рівень життя населення, який є достатнім для забезпечення соціально-політичної стабільності;

— стійкість фінансової системи;

— збереження єдиного економічного простору, що виключає розвиток сепаратистських тенденцій;

— створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства;

— забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатного гарантувати нормальне функціонування ринкової економіки, як у звичайних, так і в екстремальних умовах.

Особливе місце в забезпеченні економічної безпеки країни слід відвести українським спеціальним службам, які є складовою системою безпеки України та потужним механізмом протидії існуючим і потенційним загрозам національним інтересам в економічній сфері.

Систему безпеки України становлять органи законодавчої, виконавчої і судової влади, державні, громадські та інші організації й об'єднання громадян, що беруть на законних підставах участь у забезпеченні безпеки, а також законодавство, що регламентує відносини у сфері безпеки. Створення органів забезпечення безпеки, не встановлених законами України, не допустиме.

В Україні визначені такі основні функції системи безпеки:

— виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо запобігання загрозам та їх нейтралізації;

— створення і підтримання в готовності сил і засобів забезпечення безпеки;

— управління силами і засобами забезпечення безпеки в повсякденних умовах і за надзвичайних ситуацій [5, с. 342].

Для безпосереднього виконання функцій щодо забезпечення безпеки держави відповідно до законодавства створюються сили і засоби забезпечення безпеки, які включають: озб-

роєні сили, органи внутрішніх справ, державні органи безпеки, зовнішньої розвідки, державної охорони, податкової служби, митної служби та інші державні органи забезпечення безпеки, діючі на підставі законодавства.

Особливе місце українських спеціальних служб в системі забезпечення економічної безпеки країни зумовлене специфікою сучасності, коли структури влади значно ослаблені, широко розгортається розвідувально-підривна робота іноземних спецслужб, значно активізувалася діяльність українських, зарубіжних і транснаціональних кримінальних структур.

Таким чином, можна зробити висновок, що економічна безпека країни має забезпечуватися, перш за все, ефективністю самої економіки разом із спеціальними захисними заходами, здійснюваними державою, вона повинна захищати себе сама на основі високої продуктивності праці, якості й конкурентоспроможності продукції.

Забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою будь-якого одного державного відомства, служби. Вона повинна підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками і структурами економіки.

Особливо небезпечний вплив на економіку нашої держави сьогодні справляє кримінальна загроза.

Загострення кримінальної обстановки у сфері економіки відбулося в 1993 — 1994 рр., коли в країні почався масштабний переділ державної власності, розгорнувся процес лібералізації внутрішнього і зовнішнього ринку при одночасному ослабленні і навіть втраті управління господарством. Найбільший інтерес кримінального середовища викликають відносини власності, фінанси і кредит, банківська діяльність, торгівля, зовнішньоекономічна діяльність і грошовий обіг, що пояснюється відносною легкістю отримання колосальних доходів. До кримінальної сфери втягнуто більше ніж 60% державних підприємств, майже 40% комерційних структур країни [1, с. 61]. Організовані злочинні формування тією чи іншою мірою в іншому ступені контролюють більше ніж 40 тисяч господарюючих суб'єктів різних форм власності, зокрема близько 1,5 тисячі великих державних підприємств, понад 500 спільних підприємств, 550 банків [66]. Розширення кримінальної, тіньової економіки для держави призведе до зниження управління господарством, зменшення бази оподаткування і величини стягуваних податків, сприятиме проникненню представників кримінального середовища у владні структури. Крім того, величезний обсяг неврахованого виробництва і послуг спотворює картину економічної динаміки, величину ВВП і тощо.

Кримінальні економічні відносини в період переходу до ринку здають значний збиток державі і підприємництву, відбувається різке зростання організованої злочинності, владні структури об'єднуються з кримінальним середовищем. Широкого розмаху набули зловживання службовим становищем, тому, щоб уникнути бюрократичного рекету, підприємець змуше-

ний іти в тіньовий сектор економіки. Останнім часом зміцнився злочинний зв'язок між підприємницьким середовищем і комерційними банками. Підприємці одержують неофіційні пільгові кредити, "випадково" стають банкрутами тощо. Зростають обсяги приховування доходів від оподаткування тощо.

У процесі переходу до ринкової системи господарювання тіньова економіка України, що зародилася в період адміністративно-командної системи, набуває ознак економіки періоду первинного нагромадження капіталу з його нецивілізованими методами боротьби за існування.

Тіньова економіка служить інтересам певних груп людей і задовольняє потреби значної частини населення. При переході до ринкових умов господарювання в Україні сформувалася система дуже криміналізованих відносин, які можна охарактеризувати рядом таких ознак:

— на сьогодні тіньова економіка має велику питому вагу і стала сектором економіки, у якому переважають неформальні і позаправові відносини;

— зростає корумпованість державного апарату, відбувається підпорядкування правоохоронної системи тіньовому капіталу;

— у результаті злиття тіньових структур і органів державної влади відбулося утворення тіньових фінансових груп, які розпоряджаються великими капіталом і займаються підприємницькою діяльністю. Ці групи беруть під контроль ситуацію на фінансових ринках, ринках основних товарних груп і по зовнішній торгівлі, одержуючи колосальні доходи;

— тіньова економіка породила перерозподіл національного доходу на користь паразитичного споживання, оскільки зростання тіньових доходів призводить до розширення непродуктивних структур, що займаються обслуговуванням тіньових кіл, тоді як народногосподарські сфери, що відповідають за обслуговування значної частини населення, перебувають у критичному стані;

— у результаті функціонування тіньової економіки відбувається деградація бюджетної системи. Фінансовий капітал паразитує на бюджетних коштах (операції з бюджетними ресурсами і державною власністю), оскільки використовує їх як головне джерело своїх надприбутків і як результат — відбувається звуження реальної сектору економіки, банкрутують підприємства;

— тіньова економіка, одержуючи колосальні доходи, значну їх частину вивозить за кордон.

Ця паразитична система успішно відтворюється, а головною умовою її відтворення є те, що кримінальний фінансовий капітал справляє серйозний вплив на прийняття державних політико-економічних рішень і перебуває поза конкуренцією відносно будь-яких суб'єктів господарювання.

Досвід Німеччини, Англії, Китаю та інших держав показує, що повністю викоринити криміналізацію соціально-економічних відносин неможливо, її можна лише понизити до соціально терпимого рівня. Для цього потрібні

серйозні політичні кроки і докорінні зміни в системі державної влади й управління. Прикладами подібних дій можуть служити: посилення забезпечення національної економічної безпеки, правоохоронними органами підвищення відповідальності вищих державних виконавчих структур перед законодавчою гілкою влади, зміцнення вертикалі влади при збереженні досягнутого рівня демократії, посилення боротьби з корупцією в органах влади на всіх рівнях. Тобто ці кроки передбачають "оголошення війни" корупції, кримінальним структурам, корумпованому державному апарату, оскільки паразитичний прошарок зацікавлений в збереженні порядку, що склався, і добровільно своїми позиціями не поступиться.

Ринкові перетворення, здійснювані в Україні, не мали надійного механізму контролю і захисту від протиправних посягань та створили сприятливі умови для розвитку тіншової економіки. Значна кількість виробників здійснюють свою діяльність поза державним контролем, причому в цій сфері велика кількість людей створюють матеріальні блага і послуги для задоволення інтересів незначної частки населення.

Сьогодні криміналізація економіки виходить на провідне місце серед загроз безпеці Української держави.

Злочини у сфері економічної діяльності (проти порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності) у Кримінальному кодексі України можна систематизувати, на нашу думку, таким чином:

1. Злочини посадовців, що порушують встановлені Конституцією гарантії здійснення економічної, зокрема підприємницької, діяльності, права і свободи її учасників. Тут розглядаються посягання на порядок здійснення економічної (підприємницької) діяльності, сковані з боку тих осіб, які зобов'язані забезпечувати і контролювати цей порядок.

2. Злочини, що порушують встановлений порядок здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності. Ці злочини порушують порядок здійснення економічної (підприємницької) діяльності і скоюються самими учасниками цієї діяльності.

3. Злочини проти інтересів кредиторів.

4. Злочини, пов'язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції.

5. Злочини, що порушують встановлений порядок обігу грошей і цінних паперів. Ці злочини порушують встановлений порядок обігу грошей і цінних паперів і роблять замах на фінансові інтереси учасників економічної діяльності.

6. Злочини проти встановленого порядку зовнішньоекономічної діяльності (митні злочини).

7. Злочини проти встановленого порядку обігу валютних цінностей (валютні злочини).

8. Злочини проти встановленого порядку сплати податків, страхових внесків до державних позабюджетних фондів (податкові злочини).

9. Злочини проти прав і інтересів споживачів.

Проте сьогодні небезпечно не сті-

льки зростання економічних злочинів, скільки перехід економічної злочинності в нову якість — криміналізацію всієї економічної системи держави. Кримінальна економічна поведінка господарюючих суб'єктів стає умовою їх існування, внаслідок чого поняття "тіншова економіка" втрачає своє значення, оскільки вся економічна система стає кримінальною.

Проникнення злочинності у сферу суспільно-економічних відносин досягло рівня, який становить реальну загрозу національній безпеці України. За підсумками 2006 р., найвагоміше значення кримінології мали посадові злочини і корупція, злочини в кредитно-фінансовій системі, приховування і легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, незаконні операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності, комп'ютерна злочинність і криміналізація сфери високих технологій, злочинна діяльність у сфері приватизації, навмисні і фіктивні банкрутства, злочини у сфері виробництва і реалізації алкогольної продукції, нові види злочинів у сфері малого підприємства на споживачьому ринку, злочинність у сільському господарстві, незаконний обіг і розкрадання дорогоцінних металів і каміння, злочини проти об'єктів інтелектуальної власності, а також злочинні фінансові посягання в соціальній сфері.

На наш погляд, одним із основних чинників криміналізації економіки є руйнування механізмів державної влади і втрата з боку державних структур керуваності економічними процесами. Чинники криміналізації економічного життя суспільства виявляються в такому:

— кримінальна інфраструктура тіншової економіки адміністративно-командної системи, що сформувалася, знайшла собі нове використання з появою ринкового механізму, не зустрівши гідної протидії з боку держави;

— нездатність держави забезпечити правопорядок у суспільстві спонукала приватне підприємство до захисту своїх інтересів за допомогою недержавних структур, які мали кримінальний відтінок, що в результаті призводило до криміналізації економічних відносин;

— нестабільність державної економічної політики призвела до того, що капітальні інвестиції стали здійснюватися переважно поза зоною державного контролю, тобто капітал набув тіншового характеру. Переважно капітал інвестується у сферу обігу, оскільки його легко можна приховати від державного контролю і швидко вилучити в разі небезпеки.

Важливим чинником криміналізації економіки є соціально-економічна політика, що проводилася до останнього часу. Вплив цього чинника на криміналізацію економічного життя суспільства виявився таким чином:

— політика держави, спрямована на самоусунення від вирішення економічних питань, зумовлена теорією "дії невидимих ринкових сил";

— відсутність необхідної правової бази при проведенні серйозних економічних перетворень у суспільстві (проведення приватизації, боротьба з орга-

нізованою злочинністю і тощо);

— умисний розвал правоохоронних органів і зниження ефективності їх діяльності у сфері управління національним господарством;

— рідкісне майнове розшарування суспільства, поява вузького кола осіб з високими доходами за рахунок масового зубожіння більшої частини населення.

Результатом криміналізації економічного життя суспільства можна назвати встановлення контролю кримінального кола над здійснюваними державою діями в економічній, соціальній, військовій і політичній сферах.

Найяскравішою тенденцією сучасної злочинності стало прагнення кримінальних структур закріпитися в економіці, політиці, в системі державної влади й управління. У процесі жорсткої конкуренції за оволодіння прибутковими сферами народногосподарської діяльності, ресурсомними територіями злочинне середовище організується і озброюється, залучає до своєї діяльності управлінський апарат, проникає до законодавчих і виконавчих органів влади. Цьому значною мірою сприяє відсутність ефективного контролю з боку держави і всього суспільства за походженням і рухом капіталів, фінансових і матеріальних ресурсів.

## ВИСНОВКИ

Таким чином, перед політичним і державним керівництвом української держави стоїть завдання відповісти на виклик, кинутий кримінальним світом. Протистояти криміналу можна за умови концентрації зусиль держави і суспільства та вживання запобіжних політичних, соціальних, правових і організаційних заходів, спрямованих проти злочинності. Одним із таких першочергових заходів має бути, на наш погляд, удосконалення механізму забезпечення правоохоронними органами України національної безпеки в цілому та її економічної складової зокрема.

## Література:

1. Дідківська Л.Д., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. — К.: Знання-Прес, 2000. — 209 с.
2. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. — К.: — С. 141—152.
3. Ильяшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: Економіка. — Донецьк: ДонНТУ, 2002. — Вип. 47. — С. 16—22.
4. Ковальов Д., Плетникова І. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства // Економіка України. — 2001. — № 4. — С. 35—40.
5. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. — К., 1999. — 462 с.
6. Скидан О.В. Валова додана вартість як індикатор регіональної економічної безпеки // Фінанси України. — 2004. — № 8 — С. 79—83.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2009 р.